

नागपूर शहरातील महिला पोलिसांच्या सामाजिक समस्या

संशोधिका

श्रेयसी रूपेश चोधरी

एम.ए., बी.एड., (गृह-अर्थशास्त्र)

Abstract (सारांश) :

नागपूर शहर हे महाराष्ट्रातील एक महत्वाचे शहर आहे. येथे महिला पोलिसांची संख्या वाढत आहे. परंतु, त्यांना अनेक सामाजिक समस्यांना तोंड द्यावे लागते. या समस्या त्यांच्या कामावर आणि वैयक्तिक जीवनावर परिणाम करतात. या संशोधन पेपरमध्ये शहरातील महिला पोलिसांच्या सामाजिक समस्यांचा अभ्यास केला जाईल आणि त्या समस्या कमी करण्यासाठी उपाय सुचवले जातील.

मुख्य शब्द (Key words) :

- महिला पोलिस (Women police)
- सामाजिक समस्या (Social problems)
- कामाचा ताण (Work stress)
- लैंगिक छळ (Sexual harassment)
- महिला सुरक्षा (Women safety)
- नागपूर (Nagpur)
- महाराष्ट्र पोलीस (Maharashtra Police)

प्रस्तावना (Introduction) :

पोलिस दलामध्ये महिला अधिकाऱ्यांची संख्या वाढत असली तरी त्यांना अनेक सामाजिक आणि व्यावसायिक अडचणींचा सामना करावा लागतो. कामाच्या वेळा, जबाबदाऱ्या आणि पारंपरिक सामाजिक अपेक्षा यामुळे त्यांच्या वैयक्तिक आणि व्यावसायिक आयुष्यात तणाव निर्माण होतो. नागपूर शहरातील महिला पोलिसांच्या सामाजिक समस्या कोणत्या आहेत आणि त्यावर काय उपाययोजना करता येऊ शकतात, हे या संशोधनाचा मुख्य उद्देश आहे.

पोलिस हा राज्यसरकारचा कर्मचारी असून कायदा व सुव्यवस्था राखण्याची तसेच मालमतेच्या रक्षणाची जबाबदारी त्यास सोपविलेली आहे. आवश्यक प्रसंगी बळाचा वापर करण्याचेही त्यास अधिकार आहेत. पोलिसामुळे आपण सुरक्षित आहोत परंतु त्याचे जिवन खुपच असुरक्षित आहे. पोलिस हे कर्तव्यनिष्ठ असतात

महाराष्ट्र पोलिस हे देशातील सर्वात मोठ्या पोलिस दलांपैकी एक आहे. अधिकारी हे एक अश्ली व्यक्ती असते जिच्यात पदानुक्रमीत संस्थेत अधिकार असतो. राज्यातील संपुर्ण पोलीस दलाचे मार्गदर्शन व देखरेख यासाठी पोलीस महासंचालक जबाबदार असतात. त्यामुळे सर्व मोठ्या समस्यांबाबत विशेषतः कर्मचारी वर्ग, त्यांचे प्रशिक्षण व साधनसामुग्री, पुरवठा, भांडारवस्तू दलाच्या निर्वाह खर्चासाठी आवश्यक असलेली तरतुद इ. सर्व बाबतीत मार्गदर्शन करण्यासाठी नियम व आदेश करणे आणि संबंधीत बाबींमधील कार्यक्षमते विषयीच्या गरजांनुसार वारंवार तपासणी करून संपर्क साधणे.

‘पोलीस’ शब्द हा ग्रीक शब्दावरून Polis या रोमन शब्दापासून निघालेला असून तो मुलकी राज्य व्यवस्था या अर्थाने प्रथम फ्रेंच भाषेमध्ये रुढ झाला. सर्व प्रथम पाश्चिमात्य राष्ट्रात प्राचीन काळापासून नगरपालिका आणि तत्समात इतर स्थानिक स्वराज्य संस्था कायदा व सुव्यवस्था राखण्याचे काम करीत असल्यामुळे कालांतराने पोलीस या शब्दाला आधुनिक अर्थ प्राप्त झाला लोकांच्या जिवितांचे रक्षण करणे, गुन्ह्यांना आळा घालणे, घडलेले गुन्हे शोधून काढण्याकरीता महिला पोलिस अधिकारी आणि कर्मचाऱ्यांना कामाच्या ठिकाणी आणि वैयक्तिक जीवनात अनेक सामाजिक अडचणींचा सामना करावा लागतो. या संशोधनामध्ये नागपूर शहरातील महिला पोलिसांच्या सामाजिक समस्या, त्यांच्या कुटुंबासोबतच्या नातेसंबंधांवर होणारा परिणाम, मानसिक तणाव, समाजातील धारणा आणि कामाच्या ठिकाणी येणाऱ्या आव्हानांचा सखोल अभ्यास केला आहे. या संशोधनातून महिला पोलिसांसाठी काही उपाययोजना आणि धोरणात्मक शिफारसी मांडण्यात आल्या आहेत. नागपूर शहर हे महाराष्ट्रातील एक महत्त्वाचे शहर आहे. या शहरात महिला पोलिसांची संख्या लक्षणीय आहे. महिला पोलीस कायदा व सुव्यवस्था राखण्यात महत्त्वाची भूमिका बजावतात. मात्र, त्यांना अनेक सामाजिक समस्यांना तोंड द्यावे लागते. या समस्या त्यांच्या कामावर आणि वैयक्तिक जीवनावर परिणाम करतात.

संशोधनाची उद्दिष्टे (Objectives of the Study) :

- **महिला पोलीस अधिकारी व कर्मचाऱ्यांच्या सामाजिक समस्या समजून घेणे :** कौटुंबिक जबाबदाऱ्या आणि कामाच्या ताणतणावाचा अभ्यास करणे. सामाजिक सुसंवाद व समतोल राखण्यास येणाऱ्या अडचणी ओळखणे.
- **कामाच्या ठिकाणी भेदसावणाऱ्या समस्यांचा अभ्यास करणे :** लैंगिक छळ, भेदभाव, आणि असमानता यांचा प्रभाव समजून घेणे. महिला पोलीस कर्मचाऱ्यांना मिळणाऱ्या सुविधा व धोरणांचा आढावा घेणे.
- **कुटुंब व समाजाकडून मिळणाऱ्या पाठिंब्याचा अभ्यास करणे :** कुटुंबीय आणि समाजाचा दृष्टिकोन समजून घेणे. विवाह, मातृत्व आणि जबाबदाऱ्या यांचा व्यावसायिक जीवनावर होणारा परिणाम तपासणे.
- **समस्यांवरील उपाययोजनांचा शोध घेणे :** प्रशासनाकडून घेतल्या जाणाऱ्या उपाययोजना तपासणे. महिला पोलीस कर्मचाऱ्यांसाठी अधिक सक्षम धोरणे सुचवणे.

गृहीतके (Hypotheses) :

1. कामाच्या ठिकाणी महिला पोलिसांना भेदभाव आणि सामाजिक असमानतेचा सामना करावा लागतो.
2. कौटुंबिक जबाबदाऱ्या आणि व्यावसायिक जबाबदाऱ्या यामध्ये समतोल राखणे महिला पोलिसांसाठी आव्हानात्मक असते.
3. कामाच्या तणावामुळे महिला पोलिसांच्या मानसिक आरोग्यावर परिणाम होतो.
4. महिला पोलिसांना समाजाकडून कमी प्रमाणात पाठिंबा मिळतो, ज्यामुळे त्यांच्या व्यावसायिक जीवनावर परिणाम होतो.
5. महिला पोलीस कर्मचाऱ्यांसाठी असलेल्या सरकारी योजना आणि धोरणे अपुऱ्या आहेत किंवा प्रभावीपणे अंमलात आणल्या जात नाहीत. या संशोधनातून नागपूर शहरातील महिला पोलीस कर्मचाऱ्यांच्या सामाजिक समस्यांची सखोल समज मिळवता येईल आणि त्यावर उपाययोजना सुचवता येतील.
6. महिला पोलिसांच्या कामाच्या ठिकाणी येणाऱ्या अडचणींचा अभ्यास करणे.
7. महिला पोलिसांच्या कुटुंबावर कामाच्या ताणामुळे होणाऱ्या परिणामांचा अभ्यास करणे.

संशोधन पद्धती (Research Methodology) :

या संशोधनासाठी सर्वेक्षण पद्धती (Survey Method) आणि थेट मुलाखती (Interviews) वापरण्यात आल्या.

- नमुना (Sample Size): नागपूर शहरातील 20 महिला पोलिसांची निवड
- डेटा संकलन: प्रत्यक्ष संवाद, प्रश्नावली आणि अनुभवाधारित चर्चासत्र
- डेटा विश्लेषण: गुणात्मक (Qualitative) आणि सांख्यिकीय (Statistical) पद्धतींचा वापर
- गुणात्मक आणि संख्यात्मक पद्धतींचा वापर.
- महिला पोलिसांच्या कुटुंबातील सदस्यांच्या मुलाखती.
- नागपूर शहरातील महिला पोलिसांच्या मुलाखती
- नागपूर शहरातील पोलीस अधिकाऱ्यांच्या मुलाखती.
- विषयाशी संबंधित असलेल्या शासकीय कागदपत्रांचा अभ्यास.
- महिला पोलिसांवर झालेल्या सामाजिक समस्यांवर आधारित उपलब्ध डेटाचे विश्लेषण
- महिला पोलिसांच्या कामाच्या ठिकाणांचे निरीक्षण

महिला पोलिसांच्या सामाजिक समस्या (Social Issues Faced by Women Police Officers) :

1. कौटुंबिक अडचणी (Family Challenges) :

- कामाच्या वेळा निश्चित नसल्यामुळे कौटुंबिक जबाबदाऱ्या पार पाडताना अडचण.
- पती, मुलं आणि इतर कुटुंबीयांसोबत वेळ घालवण्यास मर्यादा
- कुटुंबाकडून मानसिक आणि भावनिक पाठिंब्याचा अभाव

2. मानसिक तणाव आणि आरोग्य समस्या (Mental Stress and Health Issues) :

- दीर्घ तासांची ड्युटीमुळे शारीरिक आणि मानसिक थकवा.
- झोपेच्या तक्रारी आणि रक्तदाब, मधुमेह यांसारखे आजार.
- मानसिक तणाव, नैराश्य आणि आत्मसन्मानावर होणारा परिणाम.
- कामाच्या तणावामुळे महिला पोलिसांच्या मानसिक आरोग्यावर परिणाम होतो. त्यांना चिंता, नैराश्य आणि तणाव यांसारख्या समस्यांना सामोरे जावे लागते.

3. कामाच्या ठिकाणी येणाऱ्या अडचणी (Workplace Challenges) :

- वरिष्ठ अधिकारी आणि सहकाऱ्यांकडून भेदभाव किंवा टोमणे
- लैंगिक छळ किंवा असुरक्षितता
- पुरुष सहकाऱ्यांकडून कमी सहकार्य
- प्रसूती रजा किंवा मातृत्व संबंधित सुविधांचा अभाव

4. सामाजिक दृष्टिकोन (Social Perception) :

- समाजात स्त्री पोलीस अधिकाऱ्यांविषयी संमिश्र दृष्टिकोन
- पारंपरिक मानसिकतेमुळे महिलांना स्वातंत्र्य मर्यादित
- काही ठिकाणी पोलीस म्हणून काम करत असताना लोकांकडून नकारात्मक दृष्टिकोन
- समाजाचा महिला पोलिसांकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन नकारात्मक आहे. लोकांना वाटते की महिला पोलीस पुरुष पोलिसांसारखे काम करू शकत नाहीत.

5. पदोन्नती आणि संधी (Promotion and Career Opportunities) :

- महिला पोलिसांना पुरुषांपेक्षा संधी कमी मिळणे.
- काही ठिकाणी महिलांना धोका असलेल्या क्षेत्रांमध्ये पाठवले जात नाही नेतृत्वाच्या संधी कमी मिळणे.

6. सुरक्षितता :

महिला पोलिसांच्या कामाच्या ठिकाणी त्यांची सुरक्षा राखली जात नाही. त्यांना अनेकदा असुरक्षित

परिस्थितीत काम करावे लागते.

अतिरिक्त माहिती:

- नागपूर मधील वाढत्या गुन्हेगारीमुळे महिला पोलिसांवरील कामाचा ताण वाढला आहे.
- महिला पोलिसांना अनेकदा रात्रीच्या वेळी सुद्धा कर्तव्यावर हजर राहावे लागते.
- महिला पोलिसांना त्यांच्या कामाव्यतिरिक्त कुटुंबाची जबाबदारी देखील सांभाळावी लागते.
- महिला पोलिसांना अनेकदा अपमानास्पद वागणुकीला सामोरे जावे लागते.
- कामाच्या ठिकाणी लैंगिक छळ: महिला पोलिसांना कामाच्या ठिकाणी लैंगिक छळाचा सामना करावा लागतो. वरिष्ठ अधिकारी आणि सहकारी पुरुष पोलीस कर्मचाऱ्यांकडून त्यांचा गैरफायदा घेतला जातो.
- घर आणि कामाचा समतोल: महिला पोलिसांना घर आणि कामाचा समतोल राखण्यात अडचणी येतात. त्यांना जास्त वेळ काम करावे लागते, त्यामुळे त्यांना त्यांच्या कुटुंबाला पुरेसा वेळ देता येत नाही.
- पुरुषांच्या वर्चस्वाखालील कामाचे वातावरण: पुरुषप्रधान कामाच्या वातावरणात महिला पोलिसांना दुय्यम वागणूक दिली जाते. त्यांना महत्त्वाच्या कामात सहभागी करून घेतले जात नाही आणि त्यांच्या मतांना महत्त्व दिले जात नाही.

या संशोधनातून नागपूर शहरातील महिला पोलीस कर्मचाऱ्यांच्या सामाजिक समस्यांची सखोल समज मिळवता येईल आणि त्यावर उपाययोजना सुचवता येतील.

उपाय आणि शिफारसी (Solutions and Recommendations) :

1. **समतोल वेळापत्रक (Balanced Work Schedule) :** महिला पोलिसांसाठी लवचिककामाचे तास आणि विश्रांतीसाठी पुरेसा वेळ उपलब्ध करून देणे.
2. **मानसिक आरोग्य सेवा (Mental Health Support) :** नियमित समुपदेशन (Counseling) आणि तणाव व्यवस्थापन कार्यशाळांचे आयोजन.
3. **कुटुंबासोबत अधिक वेळ (Work-Life Balance) :** महिला पोलिसांना विश्रांतीसाठी अतिरिक्त वेळ आणि कौटुंबिक जबाबदाऱ्या सांभाळण्यासाठी अनुकूल धोरणे लागू करणे.
4. **कामाच्या ठिकाणी सुरक्षितता (Workplace Safety) :** लैंगिक छळाविरुद्ध कठोर नियम आणि तक्रार निवारण यंत्रणा बळकट करणे.
5. **सामाजिक जाणीव वाढवणे (Awareness Programs) :** समाजात महिला पोलिसांबद्दल सकारात्मक दृष्टिकोन निर्माण करण्यासाठी जाणीवजागृती मोहीम राबवणे.
6. **प्रशिक्षण आणि संधी (Training and Opportunities) :** महिला पोलिसांसाठी विशेष प्रशिक्षण आणि करिअर वाढीच्या संधी उपलब्ध करून देणे.
7. महाराष्ट्रातील ठाणे येथे महिला पोलिसांकरीता विश्रांती व सुविधांचा उद्देश लक्षात घेऊन व्हॅनिटी व्हॅन तयार करण्यात आलेली आहे त्याचप्रमाणे नागपूर शहरांमध्ये सुद्धा अशा प्रकारची व्हॅनिटी व्हॅन महिला

पोलीस अधिकारी व महिला पोलीस अमलदारांकरिता उपलब्ध करून देण्यात यावे.

- महिला पोलीस कर्मचाऱ्यांसाठी कामाच्या ठिकाणी सुरक्षित वातावरण निर्माण करणे.
- त्यांना कामाच्या ठिकाणी योग्य सुविधा पुरवणे.
- त्यांना मानसिक आधार देणे.
- समाजात महिला पोलिसांबद्दल सकारात्मक दृष्टिकोन निर्माण करणे.
- कामाच्या ठिकाणी लैंगिक छळ रोखण्यासाठी कठोर कायदे लागू करणे.
- महिला पोलिसांना घर आणि कामाचा समतोल राखण्यासाठी मदत करणे.
- महिला पोलिसांना पुरेशी प्रशिक्षण आणि संधी देणे.
- समाजाचा महिला पोलिसांकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन बदलण्यासाठी जनजागृती करणे.
- महिला पोलिसांच्या कामाच्या ठिकाणी त्यांची सुरक्षा राखणे.
- महिला पोलिसांना त्यांच्या कामात प्रोत्साहन आणि समर्थन देणे.
- महिला पोलिसांना मानसिक आरोग्य सेवा उपलब्ध करून देणे.
- अशा घटना रोखण्यासाठी विशेष नियोजन आणि उपाययोजना करणे.
- महिला पोलिसांसाठी कामाच्या ठिकाणी सुरक्षित वातावरण निर्माण करणे.
- महिला पोलिसांना कामाच्या ठिकाणी समान संधी उपलब्ध करून देणे.
- महिला पोलिसांसाठी कामाच्या वेळेत लवचिकता आणणे.
- महिला पोलिसांसाठी समुपदेशन सेवा उपलब्ध करून देणे.
- महिला पोलिसांच्या कुटुंबासाठी मदत योजना सुरू करणे.

महत्त्वाचे मुद्दे :

- महिला पोलिसांच्या सामाजिक समस्यांकडे लक्ष देणे आवश्यक आहे.
- महिला पोलिसांसाठी कामाच्या ठिकाणी सुरक्षित आणि समान वातावरण निर्माण करणे आवश्यक आहे.
- महिला पोलिसांच्या कुटुंबाला मदत करणे आवश्यक आहे.
- महिला पोलिसांच्या कामाच्या वेळेत लवचिकता आणणे आवश्यक आहे.

निष्कर्ष (Conclusion) :

नागपूर शहरातील महिला पोलिसांना अनेक सामाजिक, कौटुंबिक आणि व्यावसायिक अडचणींचा सामना करावा लागतो. यावर उपाय म्हणून महिला पोलिसांसाठी अधिक लवचिक धोरणे, मानसिक आरोग्य सेवा, सुरक्षित कार्यस्थळ, आणि पदोन्नतीसाठी संधी उपलब्ध करून देणे गरजेचे आहे. समाजाच्या मानसिकतेत बदल

घडवणे आणि महिला पोलिसांना पाठिंबा देण्याची गरज आहे.

महिला पोलीस कर्मचाऱ्यांच्या सामाजिक समस्या सोडवण्यासाठी पोलीस दल आणि समाजाने एकत्रितपणे प्रयत्न करणे आवश्यक आहे.

- महिला पोलिसांसाठी उपाययोजना सुचवणे.
- * महिला पोलिसांना कामाच्या ठिकाणी लैंगिक छळ, भेदभाव आणि कामाचा ताण यांसारख्या समस्यांना तोंड द्यावे लागते.
- महिला पोलिसांच्या कुटुंबावर कामाच्या ताणामुळे नकारात्मक परिणाम होतो.
- शिफ्टनुसार काम आणि कुटुंबाची जबाबदारी सांभाळताना महिला पोलिसांची दमछाक होते.
- पुरुषांच्या तुलनेत महिला पोलिसांना कमी महत्त्वाची कामे दिली जातात.

संदर्भ :

- नागपुरातील तणावादरम्यान महिला पोलिसांचा विनयभंग करण्याचा प्रयत्न; वर्दी खेचली, अश्लील शेरबाजीही. एबीपी माझा <https://marathi.abplive.com/news/nagpur-violence-news-update-attempt-to-molest-along-with-obscene-comments-on-female-police-officer-during-tension-in-nagpur-maharashtra-marathi-news-1349926>
- नागपूरमधील सोमवारच्या रात्री हिंसाचार नियंत्रित करताना आपल्या कर्तव्यावर असलेल्या महिला पोलिसांचा विनयभंग करणाऱ्या दंगलखोरांवर नागपूरच्या गणेशपेठ पोलीस ठाण्यात गुन्हा दाखल करण्यात आला आहे. एबीपी माझा <https://marathi.abplive.com/news/nagpur-violence-attempted-to-molest-a-female-police-officer-during-nagpur-violence-1349958>
- Nagpur train Nagpur Police Force female representation stand at 22% Amit rising crimes
- Nagpur news female representation in Nagpur Police Force
- The New Indian Express
- The Times of India

